

Maasbommel, een grensgeval

Door mijn kamerraam tegen de zon inkijkend ontwaar ik achter een recente nevengeul en de Maas in de verte de provincie Noord-Brabant. Maar dat is wel eens anders geweest. Eeuwenlang was het grootste deel van die provincie het Hertogdom Brabant als onderdeel van het (rooms-katholieke) Heilige Roomse Rijk dat vrijwel heel midden Europa beheerste. Wanneer Filips II in 1556 als zoon van de Habsburgse Karel V - keizer van dit Heilige Roomse Rijk - Spanje erft, leidt dat zoals bekend uiteindelijk tot de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648).

Na 1579 (Unie van Utrecht) en 1581 ('Plakkaat van Verlatinghe') vindt in verhevigde mate strijd plaats tussen de calvinistische, zich onafhankelijk verklaarde, Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden (1588) en de rooms-katholieke 'Habsburgerse Spanjaarden' van Filips II. Nadat de Republiek in 1648 de vrede in Munster met de Spanjaarden tekent wordt Brabant bij de Republiek ingelijfd als 'Staats-Brabant' en komt het daarmee als 'wingewest' direct onder beheer van de Staten-Generaal in Den Haag. De Brabanders blijven net als de Zuidelijke, Habsburgse, Nederlanden (na 1830: België) rooms-katholiek ondanks pogingen van de Republiek hen te hervormen tot protestanten.

Maar als ik iets meer naar links uit het raam kijk zie ik in Noord-Brabant het dorp Megen liggen. Megen was eeuwenlang een graafschap onder invloed van de Habsburgers en bleef dat ook met veel bestuurlijk gedoe na de inlijving van 'Staats-Brabant' door de Republiek. Het 'rijke roomse leven' ging daar dus tegenover Maasbommel formeel ongestoord verder, ook toen in 1795 de Fransen het in bezit namen en ook daarna.

Eerst als graafschap, later als hertogdom wordt Gelre - goeddeels de huidige provincie Gelderland - vanaf 1543 één van de door Karel V veroverde Nederlandse gewesten. Vanaf 1579 (Unie van Utrecht) is Gelderland echter aangesloten bij de protestantse Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden en wordt formeel daarmee dus ook het Land van Maas en Waal protestant. Maar in 1589 is het Land van Maas en Waal nog in de rooms-katholieke Spaanse handen en behoort feitelijk pas in 1600 tot de Republiek. Daar komt bij dat de Maas betrekkelijk smal is en er tal van veerverbindingen met het rooms-katholieke Brabant en zo mogelijk nog roomsere Megen zijn. Zo ook tussen Maasbommel en Megen. De protestanten zullen in Maas en Waal dan ook ver in de minderheid blijven t.o.v. de rooms-katholieken, ook al is de staatsgodsdienst formeel in Maas en Waal 'Nederduits Gereformeerd'. Een beeldenstorm zal er nooit plaatsvinden, maar de tegenstelling tussen protestanten en rooms-katholieken zou vooral in enkele Maasdorpen van het Land van Maas en Waal halverwege de 19e eeuw tot een hevige schoolstrijd leiden.

Maasbommel kreeg in 1312 stadsrechten en werd in de middeleeuwen zelfs Hanzestad als bijstad van Nijmegen. Het was een heerlijkheid, had een markttoel op de Maas en bezat marktrecht. Echter de markten duurden drie dagen en waren afgestemd op die van Megen, een drietal dagen later. Ooit schijnt er zelfs in Maasbommel een munt geslagen te zijn onder Reinald III. In 1609 gaat de oude middeleeuwse kerk over naar de handvol hervormden en verschijnt de eerste predikant. Maar als in 1645 de Franciscanen zich in Megen vestigen, gaan de roomse Maasbommelaars daar ter kerke. Omgekeerd trekken de Franciscanen met in een kruiwagen hun reisaalder naar Maas en Waal. Her en der ontstaan zelfs schuilkerken in Maas en Waal zoals ook elders in het (noordelijke) land.

Als ruim een eeuw later, op 16 juni 1725 het bisdom Roermond o.a. de parochies van Maasbommel, Altforst en Appeltern visiteert wordt geconstateerd dat de kerk van deze drie dorpen nog steeds de kerk van de 'minderbroeders recollecten' van Megen is. Ze noteren in hun verslag: in Maasbommel maken de 'kettters' een derde deel van het dorp uit, in Altforst en Appeltern ongeveer een zesde.

In het rampjaar 1672, trekken 150.000 Franse troepen van Lodewijk XIV vanuit het oosten ons land binnen maar worden uiteindelijk door een 'waterlinie' tegengehouden. Maas en Waal wordt slechts enkele jaren bezet maar bij hun terugtrekking in 1676 wordt Maasbommel door de (rooms-katholieke) Fransen geplunderd en wordt er het kasteel 'het Hof' platgebrand. Het daar bewaarde middeleeuwse archief gaat in vlammen op. De laatste stuip trekking van het 'ancien régime' in Maas en Waal.

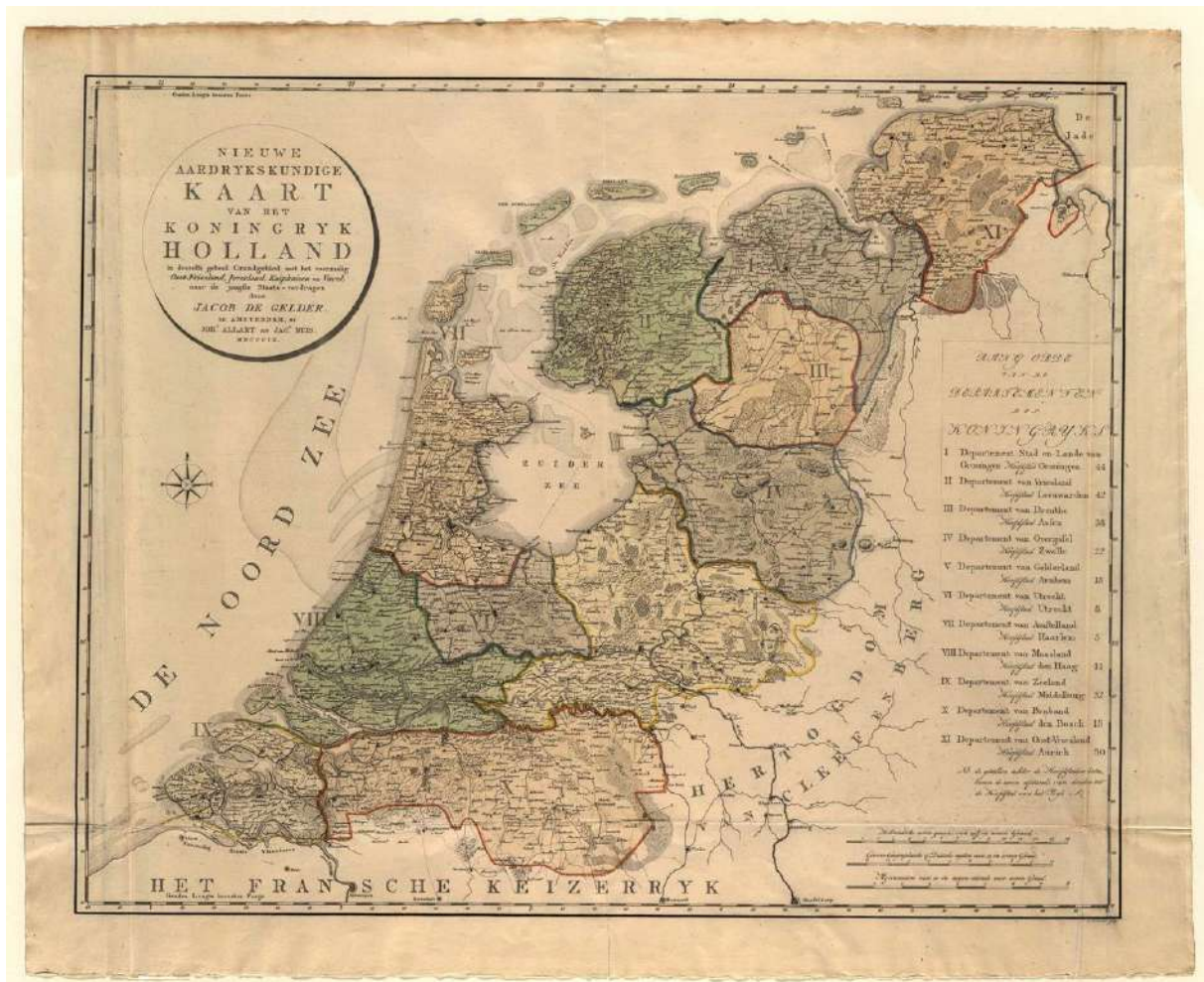

1798, Maas en Waal als onderdeel van het 7e Departement van de Dommel

Als in 1794/1795 de Franse generaal Charles Pichegru de bevroren rivieren met zijn duizenden 'sans-culottes' oversteekt en de Bataafse Republiek als vazalstaat van Frankrijk wordt uitgeroepen, worden kort daarna in 1798 de provincies/gewesten opgeheven en komt er een departementale indeling volgens Frans model waarbij Maas en Waal wordt ingedeeld bij het 7e Departement, dat van de Dommel. Maas en Waal wordt daardoor samengevoegd met een groot deel van Brabant. Aan de noordkant vormt de Waal de grens met het 'Departement van de Rijn'. Megen, de overbuur van Maasbommel, wordt in dat

jaar onderdeel van Frankrijk en in 1800 verkocht aan de Bataafse Republiek en daarmee onderdeel van Brabant.

1809, Maas en Waal als onderdeel van het Departement Gelderland
in het Koninkrijk Holland

In 1806 maakt de Bataafse Republiek plaats voor een andere Franse vazalstaat: het Koninkrijk Holland met Lodewijk Napoleon als koning. De oude provinciegrenzen worden dan weer in ere hersteld en Maas en Waal behoort weer tot Gelderland, zij het dat dan sprake is van het 'Departement Gelderland'. Maar ook dat is van korte duur als Napoleon zijn broer Lodewijk als koning aan de kant schuift en het Koninkrijk in twee stappen inlijft bij zijn keizerrijk. Bij verdrag van 16 maart 1810 wordt het gebied ten zuiden van de Waal, waaronder het Land van Maas en Waal, (weer) aan Frankrijk toegevoegd. Op 9 juli 1810 wordt ook de rest van Gelderland onderdeel van het Franse keizerrijk. Er komt wederom een nieuwe departementale indeling en Maas en Waal wordt weer gescheiden van het van ouds protestante gebied ten noorden van de Waal (Département Issel-Supérieur) en gaat behoren tot het 'Département des Bouches du Rhin' dat weer een groot deel van het rooms-katholieke Brabant omvat. Ook Megen behoort daar weer bij. Na de val van Napoleon zal in 1814 het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden ontstaan met vrijwel de provinciegrenzen zoals wij die nu ook nog kennen: Maas en Waal als onderdeel van Gelderland.

Bij het Franse decreet van 21 oktober 1811 werd bepaald dat er departementen, arrondissementen, kantons en gemeenten moesten ontstaan (en o.a. de burgerlijke stand werd ingevoerd).

1811, Maas en Waal als onderdeel van het ('Belgische') Département des Bouches du Rhin van het Franse keizerrijk

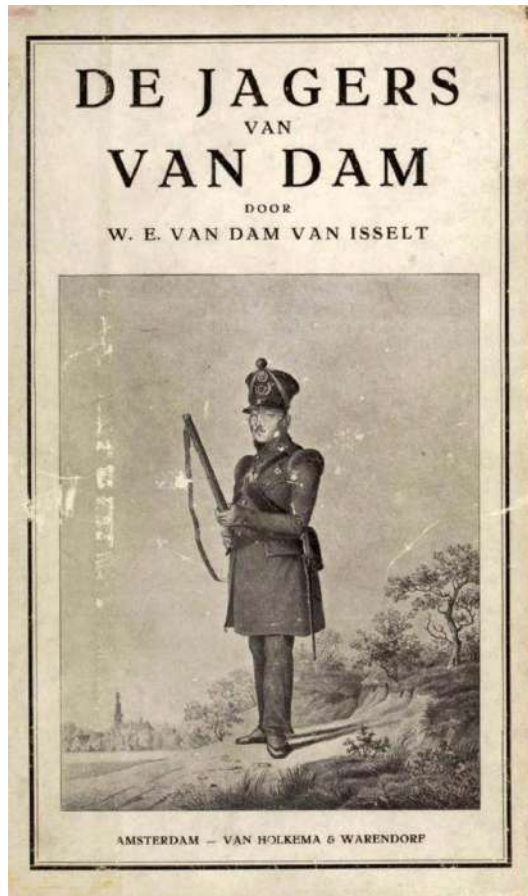
En zo ontstond in de Franse tijd de gemeente (schoutambt) Maasbommel met als grondgebied het territorium van de oude kerspel (parochie). In het 'Verenigd Koninkrijk der Nederlanden' (1815-1830, vanaf 1830 'Koninkrijk der Nederlanden') wordt in 1817/1818 Maasbommel toegevoegd aan de gemeente 'Appeltern en Altforst' die daarmee bestond uit Appeltern, Altforst, Maasbommel en Alphen. De reden voor deze eerste gemeentelijke herindeling was een oude Franse wet die bepaalde dat gemeenten minimaal 500 inwoners moesten hebben en het liefst zo rond de 2000.

Het gemeentebestuur vergadert in die tijd in het kasteel in Appeltern bij de schoutambt (burgemeester) thuis en later bij de secretaris thuis. Het is in die tijd een nogal lange, moeizame, tocht van Alphen of Maasbommel naar het gemeentehuis in Appeltern en dus besluit de gemeenteraad in 1875 om in het meer centraal gelegen Maasbommel een nieuw raadhuis te bouwen. Delen van de toegeheten 'Maasbandijk' en 'Kerkbuurt' zullen daardoor later - pas ruim na de tweede wereldoorlog - in Maasbommel 'Raadhuisdijk' gaan heten.

Het is zeker dat van oudsher het Land van Maas en Waal als geheel en met name de Maaskant een buitengewoon hechte sociaal-culturele relatie onderhield met de Brabantse Maaszijde, waardoor de

bevolking ook in Maas en Waal overwegend rooms-katholiek bleef. Dit in tegenstelling tot de inwoners van de Bommelerwaard en Betuwe die in overgrote meerderheid protestant waren en bleven.

Dat leidde voor het eerst tot de nodige spanningen toen in 1830 de rooms-katholieke Zuidelijke Nederlanden (België) zich afscheidden van het protestante noorden en in het rooms-katholieke Land van Maas en Waal de schuttersdienstplichtigen zich bij de kazernes weigerden te melden om een eventuele strijd met de Belgen aan te gaan. Met een legermacht van 1200 man bezette majoor Van Dam van Isselt voor koning Willem I de opstandige dorpen, om duidelijk te maken wie er de baas was en bleef. Overigens zonder dat er van enige tegenstand sprake was. Zijn kleinzoon zou in 1912 een boek over de Maas en Waalse belevenissen van zijn stoere grootvader schrijven.

Maar er zou nog meer onrust ontstaan aan de Maaskant. Als gevolg van de Franse Verlichtingsideeën na de Franse inval in 1795, waaronder 'vrijheid van godsdienst', wordt in 1799 de oude middeleeuwse kerk in Maasbommel, die sedert het begin van de 17e eeuw in beheer was bij de handvol protestanten, aan de rooms-katholieken overgedragen. Vanaf dat jaar zullen ook de eerste rooms-katholieke onderwijzers zich in

Maas en Waal vestigen. De tijd van nationale wetgeving is aangebroken. Zo ontstaat o.a. de Schoolwet van 1806 waarbij de (openbare) school er moest zijn voor kinderen van alle godsdienstige gezindten en de Grondwet van 1848 die vrijheid van onderwijs garandeert. Het gevolg is dat er met name in Appelteren en vooral ook Maasbommel halverwege de 19e eeuw ernstige conflicten tussen protestanten en rooms-katholieken ontstaan over de aanwijzing van rooms-katholieke onderwijzers aan de openbare school. De minister van Binnenlandse Zaken, J.R. Thorbecke, moet er uiteindelijk persoonlijk aan te pas komen om de rooms-katholieke H. Janssen in 1852 te benoemen als onderwijzer aan de openbare school in Maasbommel. Twee geloven onder één schooldak blijkt ondoenlijk en zal uiteindelijk leiden tot 'bijzonder onderwijs' (Grondwet 1917/Onderwijswet 1920) dat ook door de overheid betaald wordt. Echter, pas in 1930 wordt een rooms-katholieke school in Maasbommel geopend en een jaar later wordt begonnen met de bouw van de daarnaast gelegen onderwijzerswoning. De handvol protestantse kinderen vertrekken niet lang daarna naar de protestantse Gravin van Rechterenschool in Appelteren. In de zomer van 1938 brandt de min of meer leegstaande openbare school aan de Raadhuisdijk tot de grond toe af.

De laatste grenswijziging van Maas en Waal ontstond als gevolg van de Maasbochtafsnijding tussen 1926 en 1936. In 1926 had zich wederom een dijkdoorbraak voorgedaan, deze keer bij Overasselt waarbij heel Maas en Waal overstroomd was met rampzalige gevolgen voor de toch al verarmde bevolking. Was het in vroeger tijden koning Lodewijk Napoleon die bij een watersnood kwam kijken, ditmaal was het koningin Wilhelmina. In heel het land werd er voor Maas en Waal geld ingezameld,

Het was ir. C.W. Lely (zoon van de beroemde ingenieur en staatsman C. Lely) die het plan opvatte om diverse Maasbochten af te snijden zodat het Maaswater sneller kon worden afgevoerd; mede door de inmiddels in 1904 gereed gekomen Bergsche Maas. Het betekende wel dat o.a. Balgoy en Keent, ooit twee dorpen in dezelfde gemeente, nu respectievelijk in Gelderland en Noord-Brabant kwamen te liggen. Bij Maasbommel werd de Megensche Ham afgesneden van Brabant en werd van de ene op de andere dag Gelders gebied. Die formaliteit voltrok zich echter pas jaren later, bij wet van 1957, op 1 januari 1958.

Tot slot. De gemeente Appeltern met het gemeentehuis in Maasbommel werd per 1 januari 1984 samengevoegd met de gemeenten Dreumel en Wamel en kreeg kortstondig de naam 'Wamel'. Een jaar later zou de gemeenteraad een nieuwe naam kiezen: 'West Maas en Waal' en kwam het gemeentehuis in Beneden-Leeuwen. Maasbommel lag wederom aan de grens, een gemeentegrens en een provinciale grens, ...maar wel met uitzicht op Noord-Brabant.

John Raggars

Maasbommel, december 2018

geraadpleegde literatuur:

Boekholt, Dr. P.Th.F.M., *Het lager onderwijs in Gelderland 1795-1858*, 1978

Deurloo, P., *Grote Werken*, 2017

Heiningen, H.van, *Tussen Maas en Waal*, hfst. 18, 1971

Horst, Han van der, *Nederland, de vaderlandse geschiedenis van de prehistorie tot nu*, 2009

Schulte, A.G., *Het Land van Maas en Waal*, 1986

Tijdschrift Tweestromenland, N° 52, 1987